

HMS

Mælifræði, faggilding og kvörðun

Benedikt G. Waage

Húsnæðis- og mannvirkjastofnun

Mælifræði fæst við þrjú meginsvið

- Að skilgreina alþjóðlegar mælieiningar.
  - Metri er sú vegalengd, sem ljósið fer á $1/299.792.458$ hluta úr sekúndu ($\approx$ þrjú hundruð milljónasti).
- Að raungera eða birta skilgreininguna með vísindalegum hætti.
  - Metri framkallaður með helíum-neon leysigeisla.
- Að sjá til þess að mælingar og nákvæmni þeirra séu rekjanlegar til mæligrunna.
  - Massi lóða við löggildingar og nákvæmni þeirra eru rekjanleg til landsmæligrunns Íslands.

Hlutverk HMS*

- Að veita ráðgjöf og útbreiða þekkingu á mælifræði (Ágrip af mælifræði).
  - www.neytendastofa.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=270
- Að afla, varðveita og viðhalda landsmæligrunnum.
- Að reka kvörðunarstofu og/eða tryggja aðgang að rekjanlegum kvörðunum.
- Að hafa samstarf við aðila sem fást við mælifræði innanlands.
- Að fylgjast með því að alþjóðlega SI-einingakerfið sé notað í landinu.

*Ekki tæmandi

Hlutverk HMS*

Að vera í fyrirsvari fyrir Ísland í alþjóðlegu samstarfi um mælifræði, m.a. með aðild að EURAMET og WELMEC.

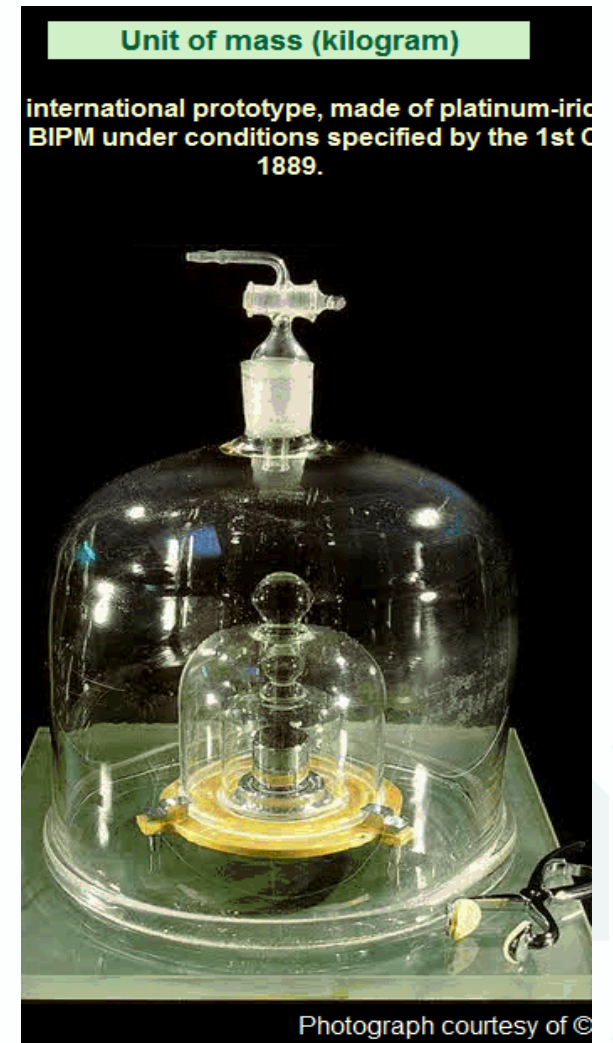
- EURAMET er samtök landsmælifræðistofnana í Evrópu en þær tryggja að landsmæligrunnar séu samræmdir og sambærilegir við alþjóðlega mæligrunna og rannsaka nýjar og bætta mæliaðferðir til að svara auknum nákvæmniskröfum.
- WELMEC eru samtök lögmælifræðistofnana í Evrópu og hafa það hlutverk að þróa gagnkvæmt traust á milli lögmælistjórnvalda í Evrópu, samræma lögmælistarfsemi og ýta undir upplýsingaflæði á milli hlutaðeigandi aðila.
- Nordjust eru samtök lögmælifræðistofnana Norðurlandanna samræma lögmælistarfsemi og ýta undir upplýsingaflæði á milli hlutaðeigandi aðila.

*ekki tæmandi

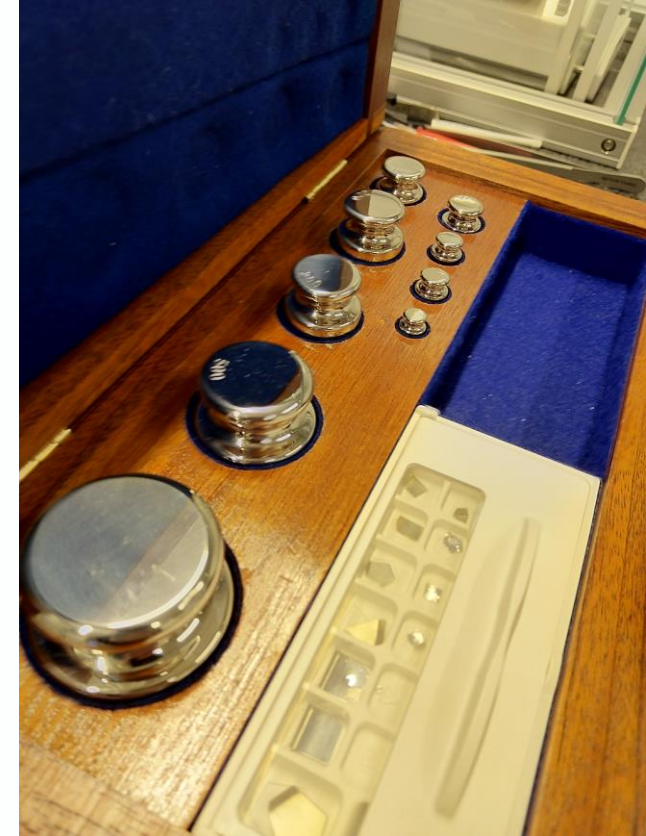
Alþjóðlega SI-einingakerfið

- SI einingarnar eru sjö: sekúnda, metri, kílógram, amper, mól, kandela og kelvin.
- Skilgreiningarnar eru í reglugerð nr. 1160/2011 um mælieingar frá 21. nóvember 2011 (pdf skjal).
- www.stjornartidindi.is/Advert.aspx?ID=4041cfbd-c9b3-421c-857f-b6500d440783
- 1 kg er massi frumgerðar alþjóðlega kílógrammsins (mynd) sem var notað til ársins 2019.
- Nú eru allar einingarnar skilgreindar út frá grundvallar náttúruföstum sem þýðir að þær eru ekki bundnar tilteknum hlut heldur er hægt að raungera þær hvar sem er í heiminum.

Endurskilgreining kílógrammsins 2019

- Massi alþjóðlegu frumgerðar kílógrammsins 1 kg rak með tímanum miðað við opinberu eftirlíkingarnar.
- Um áratugaskeið voru gerðar tilraunir til að losna við alþjóðlega kílógrammið. Einkanlega voru reyndar 2 aðferðir og varð Kibble-vogin fyrir valinu.
- Kibble-vogin (áður watt-vogin) tengir vélrænt afl við raf afl.
- Kísilkúlutilraunin var á vegum alþjóðlega Avogadrosar samvinnuverkefnisins (IAC).

Löggilding - kvörðun

- Tveir kostir til að tryggja að mælitæki mæli rétt.
- Löggilding er skylda, aðeins tæki sem uppfylla tilteknar kröfur fást löggilt.
- Kvörðun er frjáls, „öll“ mælitæki fást kvörðuð.

Löggilding

- Prófun (stundum stilling).
- Merking (alltaf).
  - Límdur á miði, höggvið í, þrykkt á plúmbu.
- Vottun (vottorð gefið út).
- Innsigli (gegn breytingu).
  - Á að tryggja að mælitæki sé ekki breytt fram að næstu löggildingunni.

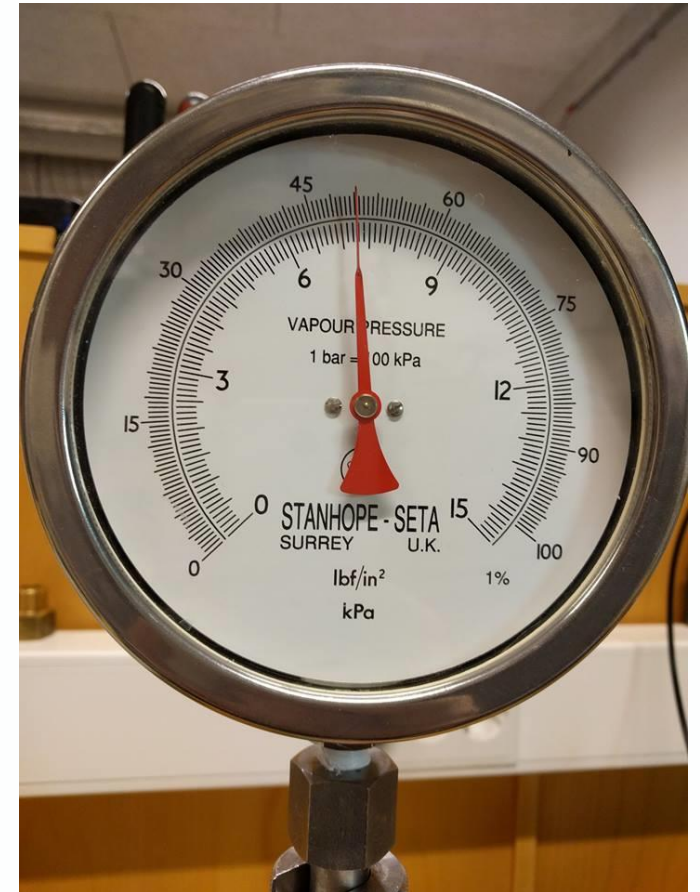

Kvörðun*

- Prófun (stundum líka stilling).
- Merking (stundum).
  - Límdur á miði.
- Vottun.
  - Tilgreinir hvernig mælitæki var daginn sem það var prófað.

*samanburður við mæligrunn til að finna frávik og óvissu.

Kvörðun

- Kvörðun er samanburður mælitækis við mæligrunn til að finna frávik og óvissu
- Tilgangur kvörðunar er að:
  - tryggja réttar mælingar - 1 kg sé alls staðar eins
  - ákvarða nákvæmni mælitækis - frávik frá réttu gildi og óvissu
  - auka traust – kvörðunarmiði á mælitæki sýnir að það hefur verið prófað

Notendur kvörðunarþjónustu

- Fyrirtæki með gæðakerfi.
  - Lyfjafyrirtæki, rannsóknarstofur, orkufyrirtæki, verkfræðistofur og framleiðendur, aðilar sem e-merkja og CE-merkja og fleiri.
- Eftirlitsaðilar.
  - Opinberir aðilar, t.d. löggæsla, löggildingaraðilar, skoðunarstofur, rafveitur og fleiri.
- Aðilar undir eftirliti.
  - Gúmmíbátapjónustur, flugvélaverkstæði, bílaverkstæði og fleiri.

Helstu kvarðanir

Tæki	Fjöldi 2020 (2019)
Lóð	485 (368)
Hitamælar, -nemar	118 (164)
Vogir	56 (93)
Kraftur, hersla	35 (33)
Þrýstingur	36 (27)
Rafmagnsmælar	38 (46)
Lengd	8 (13)

Mæligrunnur

Skilgreining úr lögum nr. 91/2006

„Mæligrunnur er efnismát, mælitæki, viðmiðunarefni eða mælikerfi sem ætlað er til að skilgreina, raungera, varðveita, birta eða endurgera mælieiningu eða eina eða fleiri stærðir sem hafa skal til viðmiðunar“

Mæligrunnar Íslands, dæmi

- E2 Mettler Toledo lóðasett, landsmæligrunnur massa - kvarðaður í Svíþjóð árið 2019.
- Hitamæligrunnur (Hart – Tinsley búnaður) - kvarðaður í Bretlandi í mars 2019.
- Herslumæligrunnur (Quantrol Dillon búnaður) - kvarðaður í Bretlandi í janúar 2020.
- Þrýstimæligrunnur (Wika Mensor kvörðunarbúnaður) – kvarðaður í Þýskalandi í September 2020.

Kvörðunarvottorð

NEYTENDASTOFA

Útgefið af Neytendastofu
Kvörðunarþjómsta
Borgartúni 21, 105 Reykjavík
Sími 510 1100, fax 553 0556
Veffang: www.neytendastofa.is

0823

Heimild til undirritunar
Benedikt G. Waage

- Verkbeiðandi** Marel Iceland ehf, b.t. Elisabet Ásta Guðjónsdóttir, Austurhrauni 9, 210 Garðabæ.
- Mældir hlutir** M1 lóð, stállóð 500 g merkt M0690 og ferkantað steypujárnlóð 10 kg, merkt M0968. Lóð virðast óskemmd við komu. Vottorð þetta gildir einungis fyrir þau lóð sem tilgreind eru á vottorðinu.
- Tæki berst** 22. júní 2021.
- Staðsetning/
Umhverfi** Massaherbergi M1, Borgartúni 21, Reykjavík. Umhverfishiti $21,6 \pm 1,0$ °C.
- Verklagsregla** VLY-017. Kvörðun M1 lóða.
- Niðurstaða** Niðurstöður mælinga eru settar fram í töflu hér á eftir. Gildin, sem eru birt, tákna *hefðbundin massa* en það er massi lóðs með eðlismassa 8000 kg/m^3 við loftæðlismassa $1,2 \text{ kg/m}^3$ og hitastig 20°C sem væri í jafnvægi við lóð í kvörðun. Lóð voru ekki stillt fyrir kvörðun.

Nafn lóðs	Málgildi	Rétt gildi	Frávik	Óvissa
	g	g	mg	± mg
M0690	500,000.0	500,003.9	3,9	2,5
M0968	10,000,000	9,999,779	-221	50

Tilgreind óvissa er byggð á staðalóvissu sem margfölduð er með stuðlinum $k = 2$ og gefur um 95% öryggismörk. Óvissumatíð er unnið í samræmi við kröfur UKAS.

LOK VOTTORÐS

Meginniðurstaða

Nafn lóðs	Málgildi	Rétt gildi	Frávik	Óvissa
	g	g	mg	± mg
M0690	500,000.0	500,003.9	3,9	2,5
M0968	10.000,000	9.999,779	-221	50

- Lóð númer M0690 og M0968.
- Málgildi er 500 g og 10 kg.
- Á vottorðinu er gefið upp frávik lóða og óvissa mælingar. Óvissa gefur um 95% öryggismörk. Það þýðir að fyrir 500 g lóðið eru 95% líkur á að massi lóðsins sé á bilinu 500,0014 og 500,0064 g.

Óvissuvaldar við kvörðun lóða

- Mæligrunnur
- Rek
- Línuleiki samanburðarvogar
- Endurtekt samanburðarvogar
- Aflestur samanburðarvogar
- Uppdrif

Rekjanleiki

- Rekjanleikakeðja er óslitin keðja samanburða frá mælitæki til mælitækis á hærra nákvæmara stigi uns komið er á hæsta stig.
- Rekjanleiki er tryggður í gegnum faggiltar prófunarstofur og/eða landsprófunarstofur
- Kvörðunarþjónusta Neytendastofu var faggilt í að kvarða:
  - F1 (1 mg – 20 kg) og M1 lóð (1 mg – 500 kg).
  - -80 ... +240°C hitastig fyrir raf- og glerhitamæla.
  - Nákvæmisvogir 1 mg – 10 kg með F1 lóðum.
  - Grófari vogir 6 - 500 kg með M1 lóðum.

Óvissa 1 kg lóðs

Lóð	Miðað við 95% öryggismörk
Landsmæligrunnur Bretá	4,6 μg
Mælifræðistofnun Bretá	27 μg
Landsmæligrunnur Íslands	500 μg
Vinnugrunnur HMS	1.600 μg

Upphaf metrakerfis og SI kerfis

- Árið 1799 var metrakerfið búið til og ákveðið að nota tugakerfið.
- Árið 1875 var metrasamþykktin undirrituð í París af 17 ríkjum.
- Mæligrunnar fyrir lengd og massa smíðaðir.
  - 1 metra stöng úr platínu (90%) irridíni (10%) - skilgreiningin hefur nú verið endurnýjuð.
  - 1 kg lóð úr sama efni – var notað allt til ársins 2019.

Skilgreining metrans

- Metrinn var fyrst skilgreindur árið 1791 sem „einn tíumilljónasti partur af lengdinni frá pól að miðbaug í gegnum París”.
- Hópur landmælingamanna mældi hluta vegalengdarinnar eða á milli Dunkirk og Barcelona á sjö árum. Út frá því og skilgreiningunni var 1 m platínustöngin búin til.

Þyngdarsvið eftir stað á jörðinni

- Við sjávarmál er þyngdarsvið veikast við miðbaug jarðar ($9,78 \text{ m/s}^2$) en sterkast við póla ($9,83 \text{ m/s}^2$).
- Þyngdarsvið minnkar með hæð yfir sjávarmáli.

Þyngdarsvið á Íslandi

Staður	g m/s ²	Óvissa Δ g m/s ²
Vestmannaeyja flugvöllur	9,821.957.6	0,000.000.3
Reykjavíkur flugvöllur	9,822.633.2	0,000.000.2
Lóranstöðin Sandi	9,823.281.6	0,000.000.2
Ísafjörður	9,823.743.8	0,000.000.2
Akureyri	9,823.374.7	0,000.000.1
Kópasker	9,824.197.2	0,000.000.2
Neskaupstaður	9,823.078.6	0,000.000.2

Þyngdarsvæði – vogir í flokki III

- Ísland er eitt þyngdarsvæði fyrir vogir í flokki III með 3000 skerðingar og færri.
- Allt landið (36 punktar).
  - Gildi, staðalfrávik, vikiörk
  - $g = 9,823.08 \text{ m/s}^2$ $\Delta g = 0,000.59 \text{ m/s}^2$ $\Delta g = 0,001.12 \text{ m/s}^2$.
- Borgartún 21 kjallari .
  - $g = 9,822.265.866 \text{ m/s}^2$ óvissa = 0,000.000.006 m/s^2 .

Faggilding - skilgreining

- Faggilt mælifræðistofa.
  - Faggilt prófunarstofa á sviði mælifræði sem hefur fengið viðurkenningu á gæðum, tæknilegri hæfni og sjálfstæði (ÍST ISÓ EN 17025).
- Kvörðunarþjónusta Neytendastofu.
  - Faggilt af UKAS – bresku faggildingarstofunni.
  - Tengill á vef UKAS um getu Neytendastofu.
- ISAC.
  - Íslenska faggildingarstofan faggildir t.d. fyrirtæki sem löggilda, skoðunarfyrirtæki fyrir bíla og ýmsar rannsóknarstofur sem mæla efnainnihald auk fleiri aðila.

Lögmælifræði

- Tilgangur
  - að tryggja mælifræðikerfi sem nýtur trausts jafnt innan lands sem utan.
  - að stuðla að því að mælingar og mæliniðurstöður séu réttar og nákvæmar og tryggi réttmæta og örugga viðskiptahætti, verndi hagsmuni neytenda og líf og heilsu borgaranna.
  - að stuðla að réttarvernd og umhverfisvernd.

Tæknileg útfærsla lögmælifræði

- Vigtarmaður lærir á námskeiði um:
  - lög og reglugerðir.
  - www.neytendastofa.is/default.aspx?PageID=dd77b2d5-63ec-11e3-a593-005056864800
  - vogir og meðferð þeirra.
  - www.neytendastofa.is/fyrirtaeki/loggilding-vigtarmanna/umsokn-og-bradabirgaloggilding/
- Stjórnvöld taka ábyrgð á trúverðugleika mælinga með því að:
  - halda vigtarmannanámskeið.
  - löggilda vigtarmenn.
  - fylgjast með störfum vigtarmanna.
  - fylgjast með löggiltum vogum.

Löggilding mælitækja

- Löggilt mælitæki á Íslandi:
  - Vogir í verslunum, framleiðslu, hafnarvogir og öxulþungavogir.
  - Bensín-, olíudælar og mjólkurmælar.
  - Vínmal (veltivínmal, bjórglös, léttvínsglös, glas með Myy og CE merki er löglegt, yy = 16 (ártal)).
  - Raforkumælar á heimilum og í fyrirtækjum.
  - Vatnsmælar á heimilum og í fyrirtækjum.
  - Varmaorkumælar.

HNYS